

POZNÁMKY K ČESKÉ KNIHOVNICKÉ LEGISLATIVĚ

Jarmila Burgetová

Myslím, že časový úsek více než šesti let, který nás dělí od prvních polis-topadových diskusí na stále živé téma „Jak dále v knihovnické legislativě“, je dostatečně dlouhý na to, abychom se dokázali sjednotit na základních obecně přijatelných tezích nového knihovnického zákona a zahájit tentokrát skutečně ofenzivní systematický tlak na jeho seriózní přípravu. Dovolte mi, abych přispěla k tomuto tématu (a doufám i budoucímu konsensu) několika poznámkami.

Domnívám se, že panuje obecně shoda v tom, že by konečně měla být ukončena platnost zákona č.53/59 Sb., o jednotné soustavě knihoven. I když „de facto“ již dávno neplatí, přece jen stále existuje a vlastně znemožňuje jakékoli nové práce na knihovnické legislativě. Jen bychom měli při jeho zrušení dát pozor na to, aby se z přílišné horlivosti „s vodou z vaničky nevytlilo i dítě“. Co tím chci říci? Nestací pouze zákon zrušit, ale je třeba v těch oblastech, kde je to zapotřebí, mít „legislativní náhradu“.

Podle mého názoru v tomto smyslu zákonnou úpravu potřebují minimálně čtyři oblasti: **veřejné knihovnictví, otázky meziknihovní spolupráce, existence nadresortního orgánu pro oblast knihoven, působnost Národní knihovny**. Jak je na první pohled patrné, vytipované oblasti nejsou na stejné úrovni, a proto si myslím, že také nemusí být řešeny legislativní normou stejné právní účinnosti. Jinak řečeno, nebude nutné požadovat např. přijetí zákona o meziknihovní spolupráci různých typů knihoven nebo o ustavení nadresortního orgánu pro oblast knihovnictví, v těchto případech postačí legislativní normy nižší právní účinnosti, eventuálně lze jejich řešení zajistit ve formě prováděcího nařízení k zákonu.

Jsem přesvědčena, že ve volebním období nově zvolené Poslanecké sněmovny nebude již panovat názor, že nepotřebujeme zákony, které upravují poměry v jednotlivých dílčích oblastech, jak nám bylo tvrzeno v uplynulých čtyřech letech a že se také brzy dočkáme přijetí zákona o vyšších územně správních celcích. Jeho prozatímní nepřijetí bylo dosud dalším významným argumentem státních představitelů, proč nebylo možno připravovat nový knihovnický zákon.

Náš třetí knihovnický zákon by měl být svým obsahem – podle mého přesvědčení – **zákonem o veřejných knihovnických a informačních službách**, i když třeba z historických důvodů ve vazbě na ten první může mít v názvu „zákon o veřejných knihovnách“. Nemělo by být problémem výstižně formulovat poslání a úkoly veřejných knihoven. Z poslední doby mne v tomto směru nejvíce zaujaly a inspirovaly formulace nového dánského zákona o veřejných knihovnách z konce 1993 nebo zásady připravovaného francouzského knihovnického zákona z letošního roku. – V dánském případě je poslání veřejných knihoven formulováno stručně ve dvou bodech: 1/ Úkolem veřejných knihoven je povzbuzovat vzdělání, výuku a kulturní aktivity prostřednictvím bezplatného půjčování knih a jiných dokumentů. 2/ Veřejné knihovny mají šířit městské a národní (státní) informace a zejména ostatní občanské informace. – Teze, vypracované Asociací francouzských knihovníků, požadují, aby v připravovaném zákoně byly zakotveny především povinnosti zřizovatelů knihoven. Veřejná knihovna podle těchto zásad zajišťuje veřejnou službu a garantuje rovnost přístupu k informacím všem občanům příslušné lokality včetně handicapovaných. Je depozitářem národního dědictví, zajišťuje jeho ochranu a zpřístupnění veřejnosti, vytváří reprezentativní sbírky současných děl na všech nosičích, šíří a umožňuje přístup k aktuálním informacím, přičemž respektuje různost názorů a úroveň čtenářů.

Tato dvě malá odbočení podávají zároveň názornou ukázkou, jak každý zákon je vysoce národní, protože odráží vlastní kulturní vývoj i to, co je v dané zemi považováno za prioritní. Myslím si a doufám, že již nebude nutné znovu svádět boj s legislativci o to, zda obec může či musí zřizovat veřejnou knihovnu. Zákon by podle mého názoru měl obsahovat jasnou formulaci typu: **Obce zajišťují základní knihovnické a informační služby v obvodu své působnosti**. Bude úkolem nás profesionálů srozumitelně vyjádřit, co jsou to základní knihovnické a informační služby a jakými způsoby je mohou obce zajišťovat. Zde bych doporučovala připustit jistou „organizační volnost“, protože není – myslím – naším cílem dosáhnout toho, aby byla v každé obci „klasická“ veřejná knihovna, ale o to, aby v každé obce byly dostupné knihovnické služby, ať již je bude zajišťovat obecní knihovna, školní knihovna, bibliobus, pobočka sousední větší profesionální knihovny, středisková knihovna apod.

Samozřejmě, že uhelným kamenem bude **způsob financování veřejných knihoven**, který zákon musí určit, protože bez něj by jeho přijetí zůstalo pouhou deklarací. Nechci se v tomto příspěvku tímto problémem podrobněji zabývat. Již existují fundované články, např. Jindřicha Pilaře ve třetím čísle letošního ročníku časopisu Čtenář, materiál na téma „více-zdrojového financování veřejných knihoven“ připravuje také sekce veřejných knihoven SKIPu a s jeho obsahem se jistě na naší konferenci seznámíme.

Avšak pokud jde o podíl regionální správy a samosprávy a státu na fungování a financování knihoven, zdá se mi, že bude nutné – obdobně jako je tomu v Německu a jinde v zahraničí – vypracovat jakousi „kategorizaci“ veřejných knihoven (podle velikosti, podle funkcí, které plní a pod.) a odděleně řešit způsob financování jednotlivých kategorií.

V této oblasti nás v současné době nejvíce pálí převody okresních knihoven z přímého řízení okresních úřadů pod městské úřady často formou tzv. divoké transformace. Zazlíváme ministerstvu kultury a myslím, že právem, že tomuto procesu ponechalo volný a zcela živelný průběh. Naše „volání“ po jasné koncepci či chcete-li stanovení státní politiky v oblasti knihovnictví, kterou má většina vyspělých států, bylo považováno málem za přečin a útok na liberální postoje vlády a její snahu o deetatizaci ve všech oblastech. Předpokládám, že se v knihovnickém zákoně vrátíme k tomu, co se osvědčilo, tedy k okresním či střediskovým knihovnickým systémům, protože jediné tak – podle mého názoru – lze vytvářet infrastrukturu, schopnou efektivně a zároveň na kvalitativně vyšší úrovni v budoucnu zajišťovat knihovnické a informační služby. Nebude nutné jejich zřizování nařizovat, pouze umožňovat a zřizovatele knihoven náležitě „motivovat“.

Myslím si, že na všechny nadlokální, regionální či jiné specializované služby by měl obcím přispívat **stát**. To vše ovšem úzce souvisí s dořešením organizace státní správy a samosprávy, avšak již dnes by bylo vhodné pokusit se do příprav nových legislativních norem proniknout tak, aby o potřebě státní podpory veřejných knihoven bylo na příslušných místech již s předstihem uvažováno. Dojde-li však k tomu až v posledním připomínkovém řízení jako tomu bylo v případě zákona o vyšších územně správních celcích, je to – podle mého názoru – již pozdě. V konkrétním případě, na který narážím, se tam totiž z oblasti knihoven objevilo pouze konstatování, že MK ČR předá do správy těchto orgánů státní vědecké knihovny. A to je opravdu málo!

Souhlasím s tím, že v přímé správě ministerstva kultury zůstane jen Národní knihovna a její postavení v čele celonárodního knihovnického systému by mělo být legislativně podpořeno a akcentováno. Ministerstvo kultury by mělo mít prostředky k vypisování a financování výběrových řízení na projekty pro veřejné knihovny, avšak nejen na drobné akce typu „Knihy a čtení“ jako dosud, ale např. i na výstavbu či rekonstrukci budov pro knihovnu, na komplexní automatizaci, na přístup do Internetu apod. V zahraničí se často v takovýchto případech, kdy jde o investice, stát podílí až 50 procenty na celkových výdajích, což je velkou motivací pro obce, aby takovéto nákladné akce plánovaly a realizovaly.

Jestliže jsem se na počátku ztotožnila s názorem, že není nutné pokoušet se prosazení zákona o všech typech knihoven, jak se o to snaží např. kolegové na Slovensku, nechci tím říci, že pomímám problémy jiných typů knihoven

nežli jsou knihovny veřejné. Není tomu tak. Myslím si však, že žádný „všeobjímající“ zákon by problémy vysokoškolských, školních, zdravotnických, muzejních či knihoven Akademie věd nevyřešil. Nezbyvá než, aby se představitelé těchto typů knihoven sami snažili v orgánech a organizacích, které tyto knihovny zřizují, prosazovat své požadavky a potřeby. Většinou se to daří. Co nám však chybí – to je podle mne **nadresorní či meziadresorní orgán** s potřebnými pravomocemi, který by – v případě potřeby – mohl na problémy knihoven různých typů upozornit a dát podnět k jejich řešení. Ústřední knihovnická rada, ustanovovaná podle zákona o jednotné soustavě knihoven, žel tuto funkci (přes značné úsilí jejích členů) nikdy neplnila. Stejně tak by měl být tento orgán povolán k řešení anebo alespoň k „upozorňování“ na **společné** problémy knihoven. Ve Francii funguje čtyři roky s velkým úspěchem tzv. Vrchní rada knihoven – Conseil superieur des bibliothèques, která má toto poslání.

Zůstává nám otázka **meziknihovní spolupráce**, která se brzy stane – vlivem tržních principů a nedostatku financí – problémem palčivým. Mám na mysli především meziknihovní výpůjční službu, která má u nás velkou tradici a jejíž zajišťování se „legislativně“ odvíjí od citovaného zákona z roku 1959. Doporučení ze strany Rady Evropy a vyspělých států zní jasně – spolupráce knihoven by měla být obligatorní – povinná, nejlépe zajištěna zákonem. Dánský knihovnický zákon s touto povinností počítá, její zabezpečení financuje stát. Také francouzské teze na tyto úkoly pamatují, i zde je má zajišťovat stát, a to jak půjčování dokumentů, tak i výměnu bibliografických záznamů vytvořením skutečné národní (míněno elektronické) sítě veřejných informačních institucí přístupných všem. Je nasnadě, že v období propojování knihoven do sítí, které i u nás začíná a bude – doufejme – úspěšně pokračovat, jsou otázky meziknihovní spolupráce alfou a omegou současného vývoje a zároveň nezbytnou podmínkou a předpokladem dalšího rozvoje knihovnických a informačních služeb. Bude záležet jen na nás, jak dokážeme „legislativně“ tento proces pojistit.

V čele celého „systému“ musí stát **Národní knihovna** jako jeho hlava či mozkový trust. Proto i její postavení a úkoly, byť jsou momentálně „zajištěny“ novým statutem, musí řešit vyšší legislativní norma v souladu se všemi přijatými zásadami a legislativními normami.

Snažila jsem se v těchto několika poznámkách, které si nečiní nárok na komplexnost pohledu na tuto složitou problematiku, uvést své názory, které „vykrytalizovaly“ v několika posledních letech. Těším se na diskusi o nich. Věřím, že prosadíme na odpovědných místech myšlenku nutnosti přípravy nového knihovnického zákona a dalších legislativních norem. Doufám, že vše to, co zde bylo řečeno v kondicionále neboli v podmiňovacím způsobu, v nich bude zakotveno a posléze realizováno.